

Гола релігія. Релігійні права в Америці й боротьба за присутність у публічному просторі

ЯРОСЛАВ ГЛОДЕК

13 ЛЮТОГО 2019

Американський політичний проект від початку багато в чому був проектом релігійним, тобто спирався на індивідуальні релігійні переконання, спільні для багатьох. Поступово, особливо з часів президентства Авраама Лінкольна, протестантська релігія стала міцним об'єднавчим фактором для нації й натхненням для політичних дій, набуваючи навіть рис своєрідного месіанізму з підкресленою провіденційною роллю Америки у світі.

Фото: 101ABN

Коли ж релігійний ландшафт Америки почав зазнавати глибоких перетворень, державна адміністрація й судова система дедалі частіше виконували роль арбітра в релігійних суперечках. Важливу роль відіграло тут зростання секуляризаційних тенденцій: зазвучали заклики до світоглядної нейтральності державного керівництва й до усунення релігії з публічної сфери. Це явище називали постулатом голого публічного простору.

Загалом можна сказати, що феномен Америки поєднує сильну релігійність на індивідуальному й соціальному рівнях із незначною роллю інституційного виміру релігії. Цей факт зазвичай трактують як причинно-наслідковий зв'язок: поширеність і потужність релігійності людей зумовлені браком інституційного виміру. Утім, варто придивитися й до протилежної тези, за якою дефіцит інституційного виміру релігії й переважання релігійного індивідуалізму – це одна з причин дедалі більшої кризи релігійності у США.

У 1960-х роках сталися певні соціальні зміни, які часом називають моральною революцією 1968 року. В Америці «революція» також призвела до численних змін, аморальних в очах

багатьох американців. У відповідь на них наприкінці 1970-х років було кинуте клич боротися за відновлення колишньої Америки й традиційних цінностей, змагатися за повернення до рук вірян публічного простору, який, на думку представників руху «Моральна більшість», сформованого в цей час, узурпувала невеличка група секулярних гуманістів. Мета такої «контрреволюції» була очевидна: християнська релігія мала б повернути собі публічні права – задля збереження американської національної ідентичності.

Феномен Америки поєднує сильну релігійність на індивідуальному й соціальному рівнях із незначною роллю інституційного виміру релігії.

Новий модус присутності релігії в публічному просторі базувався на презумпції, що сучасна культура гріхозна, але до неї можна вдатися для досягнення християнських цілей. Рух «Моральна більшість» запропонував вірянам залишитися вірним християнським цінностям, проте скористатися мирськими засобами, які виявилися ефективними в руках опонентів.

Ішлося про методи політичної боротьби та гри, організації й соціальної мобілізації, виконання волі більшості, а також про укладання тимчасових політичних і міжконфесійних союзів. Біллі Грем або Пет Робертсон, які збирали мільйони вірних на стадіонах і перед екранами телевізорів, були унікальними особистостями глобального масштабу, хоча їхні виступи тоді ще не мали політичного значення й системно дистанціювалися від політичних і соціальних питань. Телевізійне масове проповідування, проте, стало солідним фундаментом для потужної релігійної суспільної сили, яку згодом назовуть євангелічним пробудженням.

Цей величезний соціальний потенціал незабаром набув зорганізованішої форми. Дедалі фаховіша організація суспільних рухів призводила до виникнення динамічних і надконфесійних груп впливу й дії. Саме тоді, наприкінці 1970-х років, такі організації, як «Моральна більшість», «Християнський голос», «Релігійні круглий стіл» чи «Національна рада християнської дії», стали ефективним інструментом змагань не тільки за християнізацію культури й цивілізації, а також за політичну владу.

На практиці стратегія цих організацій була така: спочатку вони презентували себе як рухи більшості («Моральна більшість»), такою апеляцією до більшості легітимуючи свою значущість; а потім, наслідуючи стратегії секулярних еліт, подавали себе як борців за право на захист від

дискримінації меншості й вимагали повного доступу до публічного простору, звідки релігію систематично усували судовими ухвалами. Перший етап цієї стратегії показав відмінні результати у сфері політики, другий – у юридичних і судових баталіях. Уже через рік після заснування «Моральна більшість» мала кілька мільйонів членів й успішно сприяла обранню Рональда Рейгана президентом, подолавши демократів і ліберальні рухи. Після 1980 року вже ніхто не наважувався ігнорувати релігію як політичну силу.

Розуміння того, що секуляризм – це не світоглядна нейтральність, а дискримінація релігії – це створення сприятливіших умов для конкурентних світських поглядів, дозволило представникам «Моральної більшості» ефективно боротися за справедливість у судах.

Однак такий «більшій» підхід був лише початком релігійної контратаки. Судові баталії, які прихильники релігійних правих розпочали проти організацій штибу Американського союзу громадянських свобод, мали на меті скасування низки судових ухвал, якими в 1960–1970-х роках в ім'я секуляризму з публічного простору було усунуто прояви релігійності. Ці баталії стосувалися насамперед трьох сфер: фінансування релігійних ініціатив і освіти; присутності релігійних символів у публічному просторі; абортів – або ж, у ширшому сенсі, медичних питань. Поступово, особливо від початку 1990-х років, релігійні праві почали позиціонувати себе як переслідувану релігійну меншину, що давало більше можливостей виграти судові процеси.

Розуміння того, що секуляризм – це не світоглядна нейтральність, а дискримінація релігії – це створення сприятливіших умов для конкурентних світських поглядів, дозволило представникам «Моральної більшості» ефективно боротися за справедливість у судах. Однак, як зауважує Ноа Фельдман, унаслідок розпочатих у такий спосіб релігійних дебатів «ми отримали цілу низку суперечностей і контроверсій, але жодної цілісної й системної теорії чи логічного пояснення тих розв'язань, що досі функціонують». Здається, отже, що євангелічна атака – чи, точніше, контратака – трохи змінила та пригальмувала секуляризаційні тенденції в політичній і юридичній сферах. З іншого ж боку, не можна не помітити дедалі більшої поляризації публічного простору та непорозуміння між сторонами, що свідчить про необхідність повернутися до цивілізованого й раціонального публічного дискурсу. Причина цього – ті самі

методи, до яких вдалися як секуляризаційні кола, так і провідники євангелічної контратаки.

Для релігійних правих в Америці великої ваги набули тези про голий публічний простір, які проголосив Річард Джон Нейгауз. Проте в «Голому публічному просторі» він не тільки висловлював протест проти усунення релігії, а й, насамперед, засуджував використання релігії в нерелігійний, політичний спосіб. Першими адресатами критики Нейгауза стали представники руху «Моральна більшість» й активісти на кшталт Джеррі Фалвелла, які вдавалися до популістської аргументації й закликали повернути привілейований статус релігійній більшості лише тому, що вона – більшість. Нейгауз же був переконаний, що в боротьбі з усуненням релігії з публічного простору не можна вдаватися до абияких доступних засобів. Підміна публічних дебатів нав'язуванням волі більшості призводить до того, що опоненти опиняються поза межами політичної спільноти, а тому це антиполітика й антирелігія. У такій формі публічні дебати перетворюються на громадянську війну, яку провадять невійськовими засобами.

Нейгауз вважав, що відповіддю на голий публічний простір не може стати гола релігія, яка на цей простір впливатиме. «Приватизація» релігії все-таки була зумовлена не тільки зовнішніми впливами: до неї значною мірою доклалася домінантна в Америці протестантська релігійна традиція. З теологічного погляду, «опублічена» протестантська релігія – це й надалі релігія з ознаками містичності; а от із погляду обґрунтування своїх нормативних висловлювань вона в такому разі стає своєрідним емотивізмом, тобто спирається на індивідуальні преференції емоційної природи, а не на понадсуб'єктивну раціональну аргументацію. Вона входить у публічний простір «голою», несучи індивідуальне послання, позбавлене раціонального й понадсуб'єктивного виміру.

У розпалі змагань за «панування над душами» в публічному просторі конкретні віросповідання редукуються до ролі груп впливу, втрачаючи універсальний вимір. Вони стають «сумою приватних релігійних поглядів», ваги яким надає те, що ця сума охоплює значну за розміром суспільну групу.

Певність щодо публічного значення витлумаченої в такий спосіб релігії походить із величезної

потужності та значення віри в особистому житті кожного вірянина; цей досвід стає публічним завдяки своїй особистій вазі, але ефективність такого залучення в публічну сферу – це результат додавання, сума зусиль кожного з багатьох громадян, які поділяють ці релігійні переконання. Така релігія, звісно, трактує своє послання як колективне, але насправді йдеться лише про суму конкретних, хай навіть і надзвичайно сильних і значущих особистих переконань і досвідів. Тут немає однорідної, спільної понадсуб'єктивної доктрини, яку могли б раціонально прийняти (або ж піддати сумніву) люди, що не ототожнюють себе з цією релігією.

Така релігія не зацікавлена в пошуку спільних цінностей для вірян і безвірних. Натомість її цікавить «навернення» осіб, які ще не визнали цінності публічної релігії, і перетворення їх на своїх послідовників. Прибічники такої деприватизованої релігії сподіваються, що інші громадяни одного дня приймуть їхні істини як свої – але поки що цих громадян необхідно піддавати формаційному впливу християнських цінностей, покликаних виконувати нормативну роль через публічні інституції. Ця інтерпретація змінює обличчя самої релігії, яка й досі зазнає тисячолітньої спокуси побудувати Царство Боже на землі. Змінюється й публічний простір, перетворений на арену боротьби за політичний вплив. У розпалі змагань за «панування над душами» в публічному просторі конкретні віросповідання редукуються до ролі груп впливу, втрачаючи універсальний вимір. Вони стають «сумою приватних релігійних поглядів», ваги яким надає те, що ця сума охоплює значну за розміром суспільну групу. Силу цієї групи визначає лише кількість голосів, а не універсальне значення аргументів.

На думку Нейгауза, розмови про відновлення християнських цінностей у публічному просторі можна вважати виявом нормального суспільного життя лише в тому разі, якщо це відбувається в умовах свободи вибору та шляхом переконання. Адже публічний простір має формуватися насамперед на культурному, а не на політичному рівні. Політичну спільноту й публічний простір насправді руйнує не сама присутність релігійних цінностей, а політизація цього простору, тобто використання (з боку релігії чи щодо релігії) політичних засобів для домінування в ньому.